

NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA RAMZ, RUHIYAT VA NAFS MASALASINING POETIK TALQINI

Oripova Sarvinoz Narzulloyevna

“Alfraganus University” nodavlat oliy ta’lim muassasasining “Xorijiy filologiya”

kafedrası katta

E-mail: sarvinozoripova54@gmail.com

Orcid:0009-0001-9000-0682

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21515010>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek nasrining yirik namoyandalaridan biri Nazar Eshonqul hikoyalarida ramziy tasvir, mifopoetik tafakkur va nafs tushunchasining badiiy talqini tadqiq etiladi. Xususan, adibning “Bahovuddinning iti” hikoyasi misolida inson ruhiyatidagi ichki ziddiyatlar, nafsning ramziy obraz orqali ifodalanishi hamda badiiy shartlilik vositalarining poetik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq tasavvufiy tafakkuri, zamonaviy adabiy jarayon va G‘arb modernistik poetikasining o‘zbek hikoyachiligiga ta’siri masalalariga ham e’tibor qaratiladi. Nazar Eshonqul ijodida ramz oddiy tasvir vositasi emas, balki inson va jamiyat munosabatlarini anglashga xizmat qiluvchi falsafiy-estetik vosita sifatida namoyon bo‘lishi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *ramziy tasvir, nafs, mifopoetika, zamonaviy o‘zbek nasri, psixologik tahlil, badiiy shartlilik, Nazar Eshonqul, hikoya poetikasi*

ПОЭТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СИМВОЛА, ДУХОВНОГО МИРА И ПРОБЛЕМЫ НАФСА В РАССКАЗАХ НАЗАРА ЭШОНКУЛА

Аннотация: *В данной статье исследуются художественная интерпретация символического изображения, мифопоэтического мышления и концепции нафса в рассказах современного узбекского писателя Назара Эшонкула. На примере рассказа «Собака Бахауддина» анализируются внутренние противоречия человеческой психологии, символическое значение*

образа собаки и возможности художественной условности. Особое внимание уделяется взаимосвязи суфийской философии Востока, современного литературного процесса и влияния западной модернистской эстетики на узбекскую прозу. Доказывается, что символ в творчестве Назара Эшонкула выступает не только художественным приемом, но и философско-эстетическим способом осмысления человека и общества.

Ключевые слова: *символическое изображение, нафс, мифопоэтика, современная узбекская проза, психологизм, художественная условность, Назар Эшонкул, поэтика рассказа*

POETIC INTERPRETATION OF SYMBOL, PSYCHOLOGY, AND THE CONCEPT OF NAFS IN NAZAR ESHONQUL'S SHORT STORIES

Abstract: *This article examines the artistic interpretation of symbolic representation, mythopoetic thinking, and the concept of nafs in the short stories of contemporary Uzbek writer Nazar Eshonqul. Based on the analysis of the story "Bahovuddin's Dog", the research explores the inner conflicts of human psychology, the symbolic meaning of the dog image, and the artistic potential of conditional forms in literature. The study also discusses the influence of Eastern Sufi philosophy, modern literary processes, and Western modernist aesthetics on Uzbek storytelling. The article argues that symbolism in Nazar Eshonqul's works functions not merely as an artistic device but as a philosophical and aesthetic means of understanding human nature and social reality.*

Keywords: *symbolic representation, nafs, mythopoetics, modern Uzbek prose, psychological analysis, artistic conditionality, Nazar Eshonqul, short story poetics*

KIRISH

XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi o'zbek adabiy jarayoni milliy nasr taraqqiyotida yangi badiiy-estetik tamoyillarning shakllanishi bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, 1990-yillardan keyingi davr o'zbek hikoyachiligida insonning ichki

dunyosini yangicha poetik vositalar orqali tasvirlash, hayot hodisalarini ramziy-majoziy talqin qilish va ruhiy jarayonlarni falsafiy mushohada asosida yoritish kuchaydi. Bu davr adabiyotida voqelikni faqat tashqi tasvir asosida emas, balki inson ongidagi murakkab kechinmalar, ruhiy iztiroblar va ma'naviy tanazzullar orqali anglash tamoyili yetakchilik qila boshladi. Mazkur jarayonda Nazar Eshonqul ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Adib hikoyalarida inson mavjudligi, uning ruhiy holati, jamiyatdagi ma'naviy muammolar hamda shaxs va muhit o'rtasidagi ziddiyatlar o'ziga xos ramziy tizim orqali ifodalanadi. Yozuvchi badiiy tafakkurida real hayot hodisalari ko'pincha majoziy shaklga ega bo'lib, ular insoniyatning umumiy muammolarini yorituvchi falsafiy mazmun kasb etadi. Adabiy jarayonda ramz tushunchasi qadimdan muhim estetik kategoriya sifatida qaralib kelgan. Ramz badiiy asarda muayyan predmet yoki hodisaning bevosita ma'nosidan tashqari chuqurroq falsafiy va ruhiy qatlamlarni ochishga xizmat qiladi. Ayniqsa, XX asr adabiyotida ramziy ifoda insonning ong osti jarayonlari, ekzistensial holatlari va jamiyatdagi begonalashuv muammolarini tasvirlashning samarali vositasiga aylandi.

Nazar Eshonqul hikoyalarida ham ramz oddiy bezak yoki tasviriy vosita emas. U inson tabiatidagi yashirin jihatlarni ochib beruvchi badiiy kalit vazifasini bajaradi. Jumladan, "Bahovuddinning iti" hikoyasida it obrazi orqali insonning ichki dunyosidagi nafs, istak, zaiflik va ma'naviy kurash jarayonlari tasvirlanadi. Ushbu obraz Sharq tasavvufiy tafakkuridagi nafs tushunchasi bilan bog'lanib, insonning o'zini anglash yo'lidagi murakkab jarayonlarini ifodalaydi. Tasavvuf falsafasida nafs insonni moddiy istaklarga bog'lovchi, uni ruhiy kamolotdan uzoqlashtiruvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Biroq adabiy-badiiy tafakkurda nafs tushunchasi faqat diniy mazmun bilan chegaralanmaydi. U inson xarakteridagi murakkabliklar, ehtirosalar, ichki qarama-qarshiliklar va axloqiy tanlovlar bilan bog'liq universal tushunchaga aylanadi. Shu nuqtayi nazardan, Nazar Eshonqul hikoyalaridagi ramziy obrazlarni tadqiq etish zamonaviy o'zbek nasrining poetik xususiyatlarini anglashda muhim

ilmiy ahamiyatga ega. Adib ijodida an'anaviy Sharq falsafasi, mifologik tafakkur va zamonaviy modernistik izlanishlar o'zaro uyg'unlashib, inson mohiyatini teran anglashga xizmat qiladi.

Nafs tushunchasining falsafiy-estetik mohiyati

Inson tabiatini anglash, uning ichki dunyosidagi murakkab jarayonlarni tadqiq etish adabiyotning azaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. Badiiy adabiyot insonning nafaqat tashqi hayotini, balki uning botiniy olami, ruhiy kechinmalari, istaklari va ichki ziddiyatlarini ham aks ettiradi. Shu jihatdan nafs tushunchasi inson mohiyatini anglashda muhim falsafiy-estetik kategoriyalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Sharq tafakkurida nafs tushunchasi ko'p asrlar davomida axloqiy-ma'naviy muammo sifatida talqin etilgan. Tasavvuf ta'limotida nafs insonning moddiy istaklari, hirs va mayllari bilan bog'liq bo'lgan ichki kuch sifatida qaraladi. Insonning komillikka erishish yo'lidagi eng katta sinovlaridan biri aynan o'z nafsini boshqarish va uni tarbiyalash hisoblangan. Shu sababli mumtoz adabiyot vakillari ham o'z asarlarida nafs masalasiga alohida e'tibor qaratib, insonni ma'naviy poklanishga, o'zligini anglashga da'vat etganlar.

Nafs tushunchasi faqat diniy-falsafiy qarashlar doirasida emas, balki badiiy tafakkurda ham keng ma'noga ega. Adabiyotda nafs inson xarakteridagi yashirin ehtiroslar, xudbinlik, manfaatparastlik, qo'rquv va zaifliklarning ramziy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi inson qalbidagi ana shu qarama-qarshi kuchlarni tasvirlash orqali shaxsning ruhiy holatini, jamiyatdagi o'rnini va axloqiy tanlovlarini ochib beradi. Ibrohim Haqqul nafs haqida fikr yuritarkan, insonning barcha xatti-harakatlari, kechinmalari va hayotiy tajribalari nafs bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Olimning qarashlarida nafs inson shaxsiyatining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Biroq insonning ma'naviy kamoloti aynan shu kuchni boshqara olish qobiliyatiga bog'liqdir. Bu jihat adabiyotda ham insonning ichki kurashi, o'zligini izlash jarayoni orqali ifodalanadi.

Zamonaviy o'zbek nasrida nafs masalasi an'anaviy talqinlardan farqli ravishda yanada murakkab psixologik va ijtimoiy mazmun kasb etdi. Yozuvchilar insonning ichki olamini tasvirlashda ramz, metafora, mif va badiiy shartlilik kabi vositalardan foydalanib, nafs tushunchasini umuminsonga xos muammo darajasiga ko'tardilar. Ana shunday ijodkorlardan biri Nazar Eshonquldir.

Nazar Eshonqul hikoyalarida inson ruhiyati tashqi voqealar orqali emas, balki ko'pincha ramziy obrazlar vositasida ochiladi. Adib uchun muhim jihat voqeaning o'zi emas, balki ushbu voqeaning inson qalbida qanday aks etishidir. Shu sababli uning asarlarida ramzlar katta poetik yuk tashiydi. Ramziy obraz orqali yozuvchi oddiy hayotiy hodisalardan umumfalsafiy xulosalar chiqaradi.

Xususan, "Bahovuddinning iti" hikoyasida it obrazi inson tabiatidagi nafsning badiiy timsoliga aylanadi. Hikoyada it oddiy hayvon sifatida emas, balki qahramonning ichki dunyosida yashayotgan noma'lum kuchning tashqi ifodasi sifatida tasvirlanadi. Bu obraz orqali insonning o'z ichki mohiyati bilan yuzlashuvi, o'zidagi salbiy va ijobiy jihatlarni anglash jarayoni ko'rsatiladi. Adibning ramziy tafakkuri G'arb modernistik adabiyotidagi badiiy izlanishlar bilan ham mushtarak jihatlarga ega. Xususan, insonning begonalashuvi, ruhiy iztirobi, mavjudlik muammolari kabi masalalar jahon modernizmi vakillari ijodida ham markaziy o'rin egallagan. Biroq Nazar Eshonqul bu masalalarni Sharq falsafasi va milliy ma'naviy tafakkur asosida qayta talqin qiladi.

Shu jihatdan yozuvchi ijodidagi ramzlar ikki qatlamli mazmunga ega. Birinchi qatlamda ular aniq badiiy obraz sifatida namoyon bo'lsa, ikkinchi qatlamda inson ruhiyati va jamiyatdagi ma'naviy jarayonlarni ifodalovchi falsafiy belgiga aylanadi. Aynan mana shu xususiyat Nazar Eshonqul hikoyalarining poetik qimmatini belgilaydi.

Nazar Eshonqul ijodining muhim xususiyatlaridan biri shundaki, adib voqelikni bevosita tasvirlashdan ko'ra, uning inson ruhiyatidagi aks-sadosini ko'rsatishga intiladi. Uning hikoyalarida qahramonlar ko'pincha ichki ziddiyatlar

girdobida tasvirlanadi. Ularning tashqi harakatlaridan ko'ra, qalbida kechayotgan ruhiy jarayonlar asarning asosiy mazmunini belgilaydi. Adabiyotshunos H. Umurov ta'kidlaganidek, yozuvchi qahramon ruhiyatini chuqur ochish uchun uning ichki olamiga kirishi, uning fikrlashi va his qilish tarzini anglay olishi zarur. Nazar Eshonqul ana shu tamoyil asosida inson xarakterini yaratadi. Uning qahramonlari tayyor xulosalar bilan emas, balki murakkab izlanishlar, ruhiy kurashlar orqali namoyon bo'ladi.

"Yalpiz hidi" hikoyasida ham inson ruhiyatidagi fojiaiy holat ramziy va psixologik tasvir vositalari orqali ochiladi. Hikoyadagi ayol obrazi oddiy oilaviy muammo doirasidan chiqib, insonning qadrsizlanishi, mehr va e'tiborga bo'lgan ehtiyoji kabi umumiy masalalarni ifodalaydi. Muallif ayol ruhiyatidagi iztiroblarni tasvirlash orqali jamiyatdagi ma'naviy muammolarni ochib beradi. Bu hikoyada rashk, yolg'izlik va umidsizlik inson qalbini yemiruvchi ruhiy kuchlar sifatida talqin qilinadi. Yozuvchi real voqeani shunchaki bayon qilmaydi, balki qahramonning ichki dunyosiga chuqur kirib boradi. Natijada o'quvchi voqea-hodisadan ko'ra inson qalbidagi fojiani his qiladi.

Nazar Eshonqul poetikasida ramz ana shu ruhiy jarayonlarni ifodalashning asosiy vositasidir. Ramz orqali yozuvchi ko'rinadigan olam ortidagi ko'rinmas ma'nolarni ochishga harakat qiladi. Shuning uchun uning hikoyalaridagi obrazlar ko'pincha ko'p qatlamli mazmunga ega bo'ladi. Nazar Eshonqul ijodida inson va jamiyat munosabatlari, shaxsning ma'naviy izlanishlari hamda ruhiy inqiroz holatlari ko'pincha ramziy obrazlar orqali yoritiladi. Adibning "Bahovuddinning iti" hikoyasi ham ana shunday murakkab poetik qurilishga ega bo'lgan asarlardan biridir. Mazkur hikoyada yozuvchi insonning ichki olamidagi qarama-qarshiliklarni, ma'naviy tanazzul va o'zlikni anglash jarayonini it obrazi vositasida ochib beradi.

Asar markazida turgan it obrazi dastlab oddiy hayvon sifatida namoyon bo'lsa-da, voqealar rivoji davomida u chuqur falsafiy-estetik mazmun kasb etadi. Yozuvchi it timsolidan foydalanib, insonning ichki dunyosida yashirin bo'lgan nafs,

qo'rquv, ojizlik va ma'naviy iztiroblarni tasvirlaydi. Bu jihatdan it obrazi an'anaviy hayvon obrazi emas, balki inson ruhiyatining tashqi ko'rinishdagi ifodasiga aylanadi. Tasavvuf adabiyotida it obrazi ko'pincha insonning past mayllari, nafsiiy istaklari bilan bog'liq ramz sifatida uchraydi. Biroq ayrim holatlarda u sadoqat, sabr va himoya timsoli sifatida ham talqin qilinadi. Nazar Eshonqul mazkur an'anaviy ramzni yangicha badiiy talqin qiladi. Adib uchun it faqat salbiy ma'noni emas, balki insonning o'z ichki mohiyati bilan yuzlashish jarayonini bildiruvchi vositadir. Hikoyadagi qahramonning it ovozigga bo'lgan munosabati aynan shu jihatdan e'tiborga loyiq. Itning mungli uvillashi oddiy tovush emas, balki qahramon qalbidagi og'riq va iztirobning aks-sadosidir. U bu ovoz orqali o'zining ilgari anglanmagan ichki holatini sezadi. Boshqacha aytganda, tashqi dunyodagi it obrazi asta-sekin qahramonning ichki "men"iga aylanadi.

Yozuvchi ushbu jarayonni psixologik tasvir vositalari orqali mahorat bilan ochib beradi. Qahramon avval itni tashqi hodisa sifatida qabul qiladi, keyinchalik esa uning o'z ruhiyatidagi aks ekanini anglay boshlaydi. Bu holat insonning o'z nafsini, ichki zaifliklarini va yashirin istaklarini tan olish jarayonini ifodalaydi.

Nafs tushunchasining badiiy talqinida aynan mana shu jihat muhimdir. Inson ko'pincha o'zidagi salbiy jihatlarni tashqi kuch sifatida tasavvur qiladi. Aslida esa bu kuch uning o'z ichida mavjud bo'ladi. Nazar Eshonqul hikoyasida ham it qahramon uchun tashqi mavjudlik bo'lib ko'rinsa-da, aslida u inson qalbidagi yashirin holatlarning ramziy ifodasidir. Hikoyadagi radio rejissyor obrazi ham alohida poetik ahamiyatga ega. U san'atni his qiladigan, tovushlarning ma'nosini anglay oladigan inson sifatida tasvirlanadi. Uning atrofidagi odamlar esa ko'pincha san'at mohiyatidan uzoq, hayotning tashqi tomonlariga bog'lanib qolgan shaxslar sifatida gavdalanadi. Shu orqali yozuvchi haqiqiy ijodkor va ma'naviy tanazzulga uchragan jamiyat o'rtasidagi ziddiyatni ko'rsatadi.

Asarda tovush ramzi ham muhim o'rin tutadi. Rejissyor kasbi sababli qahramon dunyoni avvalo tovushlar orqali his qiladi. Tabiat tovushlari, inson ovozi

va itning uvillashi yagona badiiy tizimga birlashadi. Dastlab oddiy shovqin sifatida qabul qilingan tovush asta-sekin inson mavjudligining fojiasini ifodalovchi ma'noga ega bo'ladi. Itning uvillashi qahramon uchun ma'naviy uyg'onish belgisi vazifasini bajaradi. Bu ovoz uni o'z hayotini, faoliyatini va atrofidagi insonlarni qayta baholashga majbur qiladi. U jamiyatdagi soxtalik, ma'naviy bo'shliq va insoniy qadriyatlarning yo'qolishi haqida chuqur o'ylay boshlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, "Bahovuddinning iti" hikoyasidagi it obrazi ikki tomonlama mazmunga ega. Bir tomondan, u insonni ichidan yemiruvchi nafs va zaifliklarning ramzi bo'lsa, ikkinchi tomondan, insonni o'zligini anglashga undovchi ruhiy signal vazifasini bajaradi. Demak, yozuvchi nafsni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki insonning o'z ustida ishlashi, kamolotga intilishi uchun sabab bo'luvchi ichki kuch sifatida ham talqin qiladi.

Nazar Eshonqulning badiiy mahorati shundaki, u an'anaviy diniy-falsafiy tushunchani zamonaviy inson muammolari bilan bog'laydi. Nafs tushunchasi hikoyada faqat axloqiy kategoriya sifatida emas, balki ijtimoiy va psixologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Shu orqali asar zamonaviy insonning ma'naviy holati, uning jamiyat bilan munosabati va ichki kurashlarini ochib beradi.

XULOSA

Nazar Eshonqul nasri o'zbek adabiyotida inson ruhiy olamini chuqur tahlil qilish, jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muammolarni ramziy obrazlar vositasida ochib berish tamoyillari bilan ajralib turadi. Adib ijodida ramz oddiy tasvir vositasi emas, balki insonning ichki kechinmalari, hayotiy tanlovlari va ma'naviy izlanishlarini ifodalovchi murakkab badiiy tizim sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi hikoyalarida nafs tushunchasi inson tabiatidagi qarama-qarshi kuchlarni ochib beruvchi falsafiy-estetik mezon sifatida talqin qilinadi. Nafs faqat moddiy istaklar yig'indisi emas, balki insonning o'zligini anglash jarayonida duch keladigan ichki sinovlari, ma'naviy zaifliklari va axloqiy tanlovlarini belgilovchi omil sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan adib yaratgan ramziy obrazlar inson qalbidagi yashirin

jarayonlarni badiiy idrok etishga xizmat qiladi. Nazar Eshonqul ijodida G'arb modern nasri tajribalari bilan milliy tafakkur, xususan, Sharqona falsafiy qarashlar uyg'unlashadi. Yozuvchi norealistik tasvir, metafora va ramziy ifoda orqali jamiyatdagi illatlarni, insonning ma'naviy tanazzul sabablarini va ruhiy iztiroblarini yoritadi. Bunday poetik yondashuv o'quvchini tayyor xulosaga emas, balki mustaqil mushohadaga undaydi. Adib hikoyalaridagi ramziy obrazlar inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochishda muhim badiiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali insonning ichki dunyosi, uning nafs bilan kurashi, ma'naviy poklanishga intilishi va haqiqatni anglash jarayoni tasvirlanadi. Shu sababli Nazar Eshonqul nasri zamonaviy o'zbek adabiyotida inson ruhiyati va ma'naviy qadriyatlarni tadqiq etuvchi muhim badiiy hodisa sifatida baholanishi mumkin.

Umuman olganda, adib ijodidagi ramziy tafakkur va nafs konsepsiyasi inson mohiyatini anglashga qaratilgan chuqur falsafiy mazmun kasb etadi. Bu xususiyatlar Nazar Eshonqul hikoyalarining badiiy qiymatini oshirib, ularni zamonaviy adabiy jarayonning muhim namunalaridan biriga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqul N. Yalpiz hidi. – Toshkent: Sharq, 2008.
2. Eshonqul N. Bahovuddinining iti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, (nashr ma'lumotlari asosida).
3. Haqqul I. Evrilish tovushi. – Toshkent, 2008.
4. Umurov H. Adabiy ijod asoslari. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashri, 2019.
5. Umurov H. Risollar. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2007.
6. Qo'chqarova M. Hozirgi o'zbek nasrida badiiy shartlilik. Filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2020.
7. Sulton I. Isajon Sulton nasri badiiyati. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
8. Kafka F. Evrilish va boshqa hikoyalar. – Toshkent: (tarjima nashri).